

قدس: سرزمینی از خاطرات و درگیریهای آن

Amos Elon, *Jerusalem: Battlegrounds of Memory*, New York: kondensha, 1995, pp.286.

کتاب، با وقایع نگاری یا تقویمی از گذشته شهر اورشلیم (قدس) از ۱۹۰۰ ق.م تا سال ۱۹۹۶ آغاز می شود. ثبت دقیق وقایع شهر اورشلیم (قدس) همراه با ارایه دو نقشه کامل از اورشلیم (قدس) و شهر قدیمی صورت می گیرد. آموس الون در مقدمه کتاب می نویسد: «این کتاب در مورد شهری است که دو دین بزرگ* به طور اساسی در آن متولد شده اند و اسلام نیز به گونه ای سنتهای خود را در این شهر داخل کرده است.»

* منظور ادیان یهود و مسیحیت است.

«به گواهی تاریخ، در قرن حاضر، اورشلیم (قدس) طی هفت دهه، شاهد خشونت‌های زیادی بوده است. اعراب و یهودیان، دو جنگ بزرگ را پشت سر گذاشتند و حتی در زمانی که نگارش این کتاب شروع شده بود** باز هم خشونت در اورشلیم (قدس) وجود داشت. به عبارتی، اسرائیلی ها و فلسطینی ها در مورد اداره

۱۹۷

شهر به خاطر حقوق تاریخی و دینی منازعه داشته، متأسفانه بکارگیری خشونت از سوی طرفهای درگیر امری عادی تلقی می شود.»
به نظر نویسنده، هر نقطه ای از شهر، بیانگر تاریخ، از گذشته تا به حال است. برای یهودیان، این شهر، همیشه پایتختی از خاطرات و برای مسلمانان، قدس و شهر مقدس، دارای احترام و اهمیت است. نویسنده با تصدیق این مطلب که قدرتهای ملی معمولاً بر روی خاطرات و یادگارهای شهر اثر گذارده و تاریخ آن را تغییر می دهند، اشاره می کند که تلاش نموده تا

** نویسنده در متن کتاب اشاره می کند که ایده نگارش کتاب بعد از جنگ سال ۱۹۶۷ پدید آمد، اما آغاز نگارش آن چند سال بعد انجام شد.

با استفاده از سمبلها و با نگاهی به تغییر برداشتها از گذشته و کمک به خواننده در دیدن آنها از میان دوره‌های تاریخی به بررسی تاریخ شهر اورشلیم (قدس) پردازد. وی تأکید زیادی بر اثر گذاری ادیان بر تاریخ این شهر دارد و متذکر می‌شود که هیچ‌گاه در اورشلیم (قدس) یک دین واحد به تنهایی وجود نداشته است، بلکه واقعیت‌های متعددی در آن وجود داشته است.

در این قسمت، اشاره می‌شود که برخوردها و اختلاف‌های ملی و دینی در شهر اورشلیم تا اندازه‌ای است که گاهی از درگیری‌ها و اختلافات میان اسرائیلی‌ها و فلسطینی‌ها، یا به عبارت وسیع‌تر، میان یهودیان و مسلمانان، تعبیر به جنگ جهانی آینده می‌شود. هر چند که این توصیف، غم‌انگیز است، اما می‌تواند هشدار باشد مبنی بر این که شهر اورشلیم (قدس) به صورت بالقوه بسیار خطرناک بوده، برای خنثی کردن این پتانسیل، نیاز به راه حل سیاسی اسرائیلی-فلسطینی دارد که مبتنی بر درک مشترک و قوی باشد.

نویسنده در پایان این قسمت، به

اتحاد دوباره شهر اورشلیم (قدس) پس از جنگ هفت روزه سال ۱۹۶۷ و تمایل اسرائیلی‌ها و فلسطینی‌ها به داشتن شهری با صلح و آرامش و نقش دو ابرقدرت* که از این مسئله کنارگیری کرده بودند می‌پردازد و متذکر می‌شود که به وجود آمدن گروه‌های افراطی در دو گروه فوق، خود بر این مشکل می‌افزاید. وی ضمن اشاره به دیدارهایش از اورشلیم در کودکی و پس از آن و دلایل نگارش کتاب که علت‌های شخصی و شغلی بوده‌اند، به بررسی ابعاد تاریخی و جغرافیایی شهر-که به آن اهمیت داده است- می‌پردازد.

در فصل یکم، «رویکردهای شرقی»، بیشتر به تمجید و تعریف از شهر اورشلیم (قدس)، زیباییها و چشم‌اندازهای آن، حرکت از جاده غرب رومن به سوی اورشلیم (قدس) و توصیف دقیق جغرافیایی و تاریخی شهر می‌پردازد و این که این شهر در طی سه هزار سال، انبوهی از باورها را در خود جای داده است. از یک سو، اورشلیم (قدس)، پایتخت جنایت است، زیرا در این جا هابیل به دست قابیل به قتل رسید.

* منظور ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی سابق است.

از سوی دیگر، این جا مکانی است که ابراهیم، اسحاق را برای هدیه به خداوند و قربانی کردن او آورد. (مسلمانان اعتقاد دارند که ابراهیم، اسماعیل را برای قربانی با خود برد و مکان قربانی، مکه بوده است). اشاره به این که این شهر محل چه آثاری است؛ وجود مسجد عمر، گنبد طلایی، مسجد الاقصی، دیوارهای ۲ و ۳ هزارساله، مقابر سنگی و ... بر عظمت شهر از بعد تاریخی و فرهنگی افزوده اند. این که در شهر به سنگ و دیوارهای سنگی توجه شده از این باور یهودیان سرچشمه می گیرد که اورشلیم (قدس)، نخستین مرکز ثقل (سنگ بنای) جهان است. یهودیان تا سال ۷۰، اسلام از ۶۳۸ تا ۱۰۹۹ و از ۱۱۸۷ تا ۱۹۱۷ و مسیحیت از سال ۳۰۰ تا ۶۳۸ و مجدداً از ۱۰۹۹ تا ۱۱۸۷ بر این شهر حکومت داشته اند.

«شهر مقدس»، عنوان فصل دوم کتاب

است. این که اورشلیم (قدس) هر روز برای یهودیان، مسیحیان و مسلمانان مقدس تر می شود، شهری که جلال و عظمتش هیچ گاه به پایان نمی رسد، به گونه ای که وقتی انسان در خیابانهای آن (قدس) قدم

می زند، احساس می کند که با خدا سخن می گوید. در تصور مؤمنین، اورشلیم (قدس) فراتر از یک شهر است. از نظر آنها، اورشلیم (قدس) قطبی است که نام آن با قداست، صلح و برخوردها عجین شده است.

نویسنده با عنوان این که اورشلیم (قدس) نقطه تلاقی آسیا، آفریقا و اروپا است به بررسی بحث قداست و اهمیت شهر از منظر ادیان و کتب مقدس آنان اعم از یهودیان، مسیحیان و مسلمانان می پردازد. این که از شهر در کتب مقدس یهودیان به یک پنجره یا مادر همه ما تعبیر می شود و در نزد مسیحیان و ذهن اروپایی ها هیچ شهری به اندازه اورشلیم (قدس)، حائز اهمیت نبوده است و هنگام ظهور اسلام این شهر نخستین قبله مسلمانان بود و هم اکنون نیز پس از مکه و مدینه، سومین شهر مقدس مسلمانان محسوب می شود، همگی در قداست بخشیدن به شهر مؤثر هستند.

نویسنده در فصل سوم با عنوان «شهر خشونت»، به توصیف برخوردها در میان ادیان در شهر اورشلیم (قدس)، جنگ مسیحیان و عثمانی ها در مورد شهر،

اختلاف بین خود مسیحیان و ... می پردازد. وی با اشاره به نقاط اشتراک ادیان، مانند اعتقاد به خدای یگانه، مؤثر بودن دعا، اعتقاد به آخرت و روز جزا، به بررسی نقاط اختلاف بین آنها پرداخته و اختلافات و رقابت میان یهودیان و مسلمانان نسبت به شهر رامورد بررسی قرار می دهد.

«شهر خطرناک»، عنوان فصل بعدی، یعنی فصل چهارم است که در آن عنوان می شود تا قبل از سال ۱۹۶۷ محدوده جغرافیایی و تاریخی اسرائیلی ها محدود بود، اما پس از سال ۱۹۶۷، اسرائیل تاریخ گذشته خود (به باور نویسنده) را احیا کرد که مرکز آن نه تل آویو، بلکه اورشلیم (قدس)، شهر باستانی یهودیان است. وجود درگیری بین مسلمانان و یهودیان در بازدید و حضور در مساجد یا اماکن دینی و مقابر خاص شان مؤید خطر آفرینی این شهر است. به باور نویسنده ضمانت اسرائیل در بازدید پیروان همه ادیان از اماکن شهر و قانون سال ۱۹۶۷ اسرائیل مبنی بر حمایت از اماکن مقدس و الحاق اورشلیم شرقی، بخصوص شهر قدیمی به خود، به خاطر همین مسئله بوده است (۱). وی آن گاه به اختلافات

پرداخته، عنوان می کند که مسلمانان هیچ گاه حقوق یهودیان در دیوار غربی را به رسمیت نشناختند و عبادت آنان در بارگاه عام (حرم شریف) را رد کردند. این مسایل، موجب تداوم اختلافات می شود. نویسنده آن گاه به تلاش هر یک از گروههای درگیر، به تخریب باورهای دینی طرف مقابل پرداخته و به برخی از رویدادهای خشونت بار که این اختلافات را عمیق تر کرده است می پردازد. از جمله، آتش سوزی مسجد الاقصی توسط یک جهانگرد استرالیایی در سال ۱۹۶۸ که موجب شد تا اعراب و مسلمانان سراسر جهان خشمگین شده، این مسئله را از برنامه های اسرائیل و یهودیان بدانند.

در فصل پنجم - «شهر زیارتی» - نویسنده با اشاره به اماکن تاریخی و باستانی این شهر که موجب می شود تا همه نقاط شهر، مورد علاقه زائرین واقع شود، به بحث زیارت از مساجد، دیوار غربی، بارگاه عام، کوه صهیون و دیگر اماکن مقدسه شهر می پردازد. به نظر نویسنده، زائرینی که علاقه مند به دیدن این شهر مقدس هستند، از هر جای دنیا با هر زبانی،

به دیدار از این شهر امیدوارند. نویسنده در این قسمت، به توضیح زیارتگاهها و بازدیدهای به عمل آمده از جشنها و برگزاری آنها در اورشلیم (قدس)، طی قرون متعدد، پرداخته و حضور زائرین در انواع جشنها را توضیح می دهد. نویسنده می افزاید که مسیحیان و مسلمانان، اماکن مقدس و زیارتی دیگری هم دارند؛ مانند کانتربری، آیسمی، کامپوستلا، مکه و مدینه؛ اما یهودیان، تنها اورشلیم (قدس) را دارند. در حال حاضر، تعداد زیادی از مردم جهان خواهان زیارت یا بازدید اورشلیم (قدس) هستند.

در فصل ششم، نویسنده با نگاهی به نقاط قوت، عنوان می کند که اورشلیم (قدس)، شهرت خود را از تعداد زیاد زائرین اماکن مهم و به یادماندنی اش کسب کرده است. وی آن گاه به توصیف این جایگاههای مهم می پردازد که هر یک از آنها یادگاری است از اقوام و با تلاحی بین اقوام و ادیان در آن نقطه. در این شهر شماتوریستهای را می بینید که از دیوارها، تونلهای زیر دیوار و مقابری که در آن جا قرار گرفته اند، بازدید می کنند.

در فصل هفتم - «خدا و انسان در اورشلیم امروز» - عنوان می شود که وجود محله های مسلمانان، یهودیان، مسیحیان و ارمنی ها در اورشلیم (قدس)، بیانگر وجود یک ناهماهنگی در شکل شهر است. به طوری که، هنگام عبور از شهر قدیم به شهر جدید، احساس می کنید که وارد سرزمین بیگانه ای شده اید. در هر یک از محله ها، هر دین از ویژگیهای خاص خویش و الفبای مختص خود استفاده می کند. زبانهای اصلی در اورشلیم (قدس)، عبری، عربی و ارمنی هستند. نویسنده می افزاید که گروههای ملی و دینی هریک به طور جداگانه زندگی می کنند.

کتاب، به تفاوت بین شهر قدیم و شهر جدید اشاره کرده، این مطلب را متذکر می شود که محله مسلمان و یهودیان در واقع، محله دو گروه ملی و مذهبی است که به طور جدا از هم در شهر زندگی می کنند که عبارتند از: فلسطینی ها و اسرائیلی ها که هر یک به زبان ملی خود تکلم می کنند. روزهای جمعه، شنبه و یکشنبه، سه روز تعطیل اورشلیم (قدس) برای مسلمانان، یهودیان و مسیحیان است. الون، آن گاه به

توصیف شهر اورشلیم (قدس) فعلی، بویژه محله‌ها و بازارهای آن، قومیتها و زبانهای شهر و ... می‌پردازد. وی همچنین، دوره‌های متعدد حکومت ادیان برشهر را مورد نظر داشته و عنوان می‌کند که در قرن نوزدهم، یهودیان اروپای مرکزی و شرقی، اصطلاح خاصی را در مورد پاریس که به سکولارگرایی شهرت یافته بود، عنوان می‌کردند: «خداوند فرانسه را دوست دارد»، اما چرا آنها نگفتند که «خداوند اورشلیم (قدس) را دوست دارد» و می‌گویند خدا از پاریس راضی است! الون می‌نویسد: «این امر به این دلیل است که انسانها در آن جا در عذاب و تنشها و سختی و مشکلات نیستند». به عبارت دیگر، نویسنده تلاش می‌کند تا این گونه نتیجه‌گیری کند که هرگاه انسان در آرامش و رضایت باشد، خداوند راضی و خشنود است.

نویسنده در فصل هشتم با عنوان «آینده گذشته»، به تمجید از اورشلیم (قدس) و این که هر عقل سلیمی، خاطرات اورشلیم (قدس) را در ذهن حفظ می‌کند، می‌پردازد. وی با اشاره به بحث صهیونیسم و بنیانگذاران آن، به تشریح دیدگاههای آنان

نسبت به اورشلیم (قدس) می‌پردازد. الون با اشاره به قطعنامه سال ۱۹۴۷ سازمان ملل متحد، مبنی بر وجود دولت فلسطینی و اسرائیلی و بین‌المللی بودن شهر اورشلیم (قدس)، موضع هر یک از طرفین را از آن زمان تا به قرارداد اُسلو سال ۱۹۹۳ مورد بررسی قرار داده و عنوان می‌کند که هر یک از طرفین نسبت به اورشلیم (قدس)، خواسته‌های متفاوتی دارند. فلسطینی‌ها خواهان تقسیم حاکمیت در اورشلیم (قدس) هستند و اسرائیلی‌ها خواهان کنترل کامل آن توسط خویش می‌باشند. در هر حال، نسبت به اداره شهر، طرحهای متفاوتی ارایه شده که هیچ یک به فعل نرسیده‌اند.

جمع‌بندی

اورشلیم (قدس)، سرزمینی از خاطرات و درگیریهای آن، کتابی است مشحون از ویژگیهای تاریخی، هنری، دینی، ملی و اجتماعی شهر اورشلیم (قدس) و تاریخچه‌ای از برخوردها و درگیریهای به وجود آمده در آن. نویسنده این کتاب، با نگاهی ستایش‌گرایانه نسبت به شهر و تاریخ

و گذشته و عظمت آن، دست به قلم برده است. کتاب، در مورد شهری است که ادیان مقدس الهی، آن را گرمی داشته اند. نویسنده کتاب، با تصدیق این مطلب که قدرتهای ملی معمولاً بر روی خاطرات و یادگارهای شهر اثر می گذارند و تاریخ را تغییر می دهند، سعی کرده است تا با اشاره به این که وی با استفاده از نمادها و در نظر گرفتن تغییرات در برداشتهای اجتماعی نسبت به تاریخ شهر اورشلیم (قدس)، این نقیصه را جبران کرده، بر مستند بودن مطالب کتاب تأکید کند. اما وی از این امر غافل می ماند که قدرتهای سیاسی، باورها، نمادها و تمدن‌ها را تحت تأثیر خویش قرار می دهند و این تأثیر در طی تاریخ، نهادینه می شود.

از نکات مثبت کتاب، تأکید مکرر آن بر تأثیر ادیان نسبت به تاریخ این شهر است و همچنین تأثیر آن بر درگیریهای میان گروههای ملی. کتاب، با یک مقدمه و هشت فصل، به تعریف و توصیف شهر از زوایای مختلف می پردازد و بیشتر، جنبه تاریخی دارد. با توصیفاتى که نویسنده کتاب از شهر اورشلیم (قدس) ارایه می دهد کاملاً طبیعی

است که این گونه نتیجه گیری کند: «اورشلیم (قدس)، شهری که به آن عشق می ورزیم و هر ذهن منطقی خاطرات آن را در خود حفظ می کند.» کتاب، علی رغم تأثیرپذیری نویسنده از احساسات و باورهای شخصی، به دلیل استنادات و مطالعات متعددش، دارای اهمیت است و می تواند در شناخت شهر اورشلیم (قدس) از زاویه برخورد های دینی و ملی، به ویژه مناقشات فلسطینی ها و اسرائیلی ها و به تبع آن، برخورد های اعراب و اسرائیلی ها و پدید آمدن مسایل سیاسی، دینی، اجتماعی در منطقه خاورمیانه، بخصوص شناخت مناقشات دامنه دار منطقه، مفید و مؤثر باشد.

دکتر مهدی ذاکریان
محقق مرکز پژوهشهای علمی
و مطالعات استراتژیک خاورمیانه